

Тема 5

ЗАХИСТ ПРАВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ У СФЕРІ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Функціонування ринкових відносин, в основі яких лежить багатоукладна економіка, передбачає створення рівних можливостей для суб'єктів господарської діяльності. ГК України визначає загальні гарантії прав підприємців, які полягають в наступному (ст.47):

– держава гарантує усім підприємцям, незалежно від обраних ними організаційних форм підприємницької діяльності, рівні права та рівні можливості для залучення і використання матеріально-технічних, фінансових, трудових, інформаційних, природних та інших ресурсів;

– забезпечення підприємця матеріально-технічними та іншими ресурсами, що централізовано розподіляються державою, здійснюється з метою виконання підприємцем поставок, робіт чи послуг для пріоритетних державних потреб;

– держава гарантує недоторканність майна і забезпечує захист майнових прав підприємця. Вилучення державою або органами місцевого самоврядування у підприємця основних і оборотних фондів, іншого майна допускається відповідно до ст. 41 Конституції України на підставах і в порядку, передбачених законом;

– збитки, завдані підприємцю внаслідок порушення громадянами чи юридичними особами, органами державної влади чи органами місцевого самоврядування його майнових прав, відшкодовуються підприємцю відповідно до ГК України та інших законів;

– підприємець або громадянин, який працює у підприємця по найму, у передбачених законом випадках може бути залучений до виконання в робочий час державних або громадських обов'язків, з відшкодуванням підприємцю відповідних збитків органом, який приймає таке рішення. Спори про відшкодування збитків вирішуються судом [1].

Конституція України встановлює, що держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання (ч.4 ст.13). Крім того, ГК України передбачає, що держава забезпечує захист прав і законних інтересів суб'єктів господарювання та споживачів, а кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів (ч.ч.1,2 ст.20). Суть правового захисту трактується неоднозначно. У наукових публікаціях радянського періоду, за умов адміністративно-командної економіки, висловлювалися найрізноманітніші думки щодо поняття правового захисту. Одні автори вважали, що правовий захист включає видання правових норм, які встановлюють права та обов'язки, порядок їх здійснення та захисту, діяльність навіть самих суб'єктів зі здійснення своїх прав, а також діяльність спеціальних органів з попередження правопорушень та реалізації правових санкцій. Інші додержувалися погляду, за яким правовий захист розглядався як система заходів, спрямованих на

забезпечення недоторканності права, його здійснення та ліквідацію його порушень. Правовий захист трактувався і як державно-примусова діяльність, керована на відновлення порушеного права, забезпечення виконання юридичного обов'язку [45, с.119].

За умов ринкової економіки під захистом прав суб'єктів господарювання розуміють систему заходів (форм і способів діяльності), котрі здійснюються відповідно до закону як суб'єктом господарювання самостійно, так і через уповноважених осіб, і спрямованих на запобігання й усунення погроз порушення прав відповідних суб'єктів, усунення перешкод здійсненню цих прав, відновлення порушених прав і правового статусу та притягнення порушників до відповідальності [46, с. 59].

Форма захисту, на думку правників, є комплексом внутрішньо узгоджених організаційних заходів щодо захисту об'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів [47, с.135]. Так, глава 3 ЦК України встановлює такі форми захисту цивільних прав та інтересів, залежно від суб'єкта захисту, як: захист судом (ст. 16); захист цивільних прав та інтересів Президентом України, органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим або органами місцевого самоврядування (ст. 17); захист цивільних прав нотаріусом (ст. 18); самозахист цивільних прав (ст. 19). Також, ст. 1 Закону України «Про третейські суди» від 11.05.2004 р. визначає, що до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин, крім випадків, передбачених законом [48].

Разом з тим, ГК України не встановлює форми захисту управ суб'єктів господарювання, надаючи способи захисту, і визнає, що порядок захисту прав суб'єктів господарювання та споживачів визначається ГК України, іншими законами (ст. 20). Досить часто в господарському законодавстві для позначення форми захисту вживаються словосполучення «у судовому порядку» та «у встановленому законом порядку». Порядок захисту прав суб'єктів господарювання встановлений процесуальним законодавством України (ГПК України, КАС України, ЦПК України) та іншими актами законодавства, зокрема Законами України «Про третейські суди», «Про міжнародний комерційний арбітраж», «Про захист економічної конкуренції» [49, с.63].

Науковці надають різноманітні класифікації форм захисту прав суб'єктів господарювання: 1) досудова; позасудова; судова; 2) юрисдикційна; неюрисдикційна [50, с.20]. Більшість сучасних правників підтримують позицію щодо наявності двох основних видів таких форм: неюрисдикційної та юрисдикційної. Юрисдикційна форма захисту прав полягає у здійсненні відповідних дій у межах визначеної законодавством компетенції судом, органом державної влади, органом влади Автономної Республіки Крим, органом місцевого самоврядування, а також нотаріусом. Загальним принципом юрисдикційної діяльності державних органів є норма ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що

передбачені Конституцією та законами України. В деяких випадках права та інтереси суб'єктів господарювання можуть захищатися як в судовому, так і в адміністративному порядку, зокрема у випадку вчинення антиконкурентного правопорушення [49, с.64].

У випадках, коли суб'єкт господарської діяльності самостійно використовує надані йому законом або передбачені договором засоби правового захисту, має місце неюрисдикційна форма захисту, одним із різновидів якої є самозахист права, наприклад, притримання (ст. 594 ЦК України). Залучення суб'єктом господарювання третіх осіб задля захисту прав шляхом врегулювання спору власне сторонами спору за допомогою таких третіх осіб, які не наділені правом виносити обов'язкові для сторін рішення (медіаторів, незалежних експертів, посередників та ін.), також буде відноситись до неюрисдикційної форми захисту прав суб'єктів господарювання [51, с.362]. Неюрисдикційна форма захисту, зазначає О. Беляневич, не вичерпується самозахистом права, але це питання на доктринальному та законодавчому рівні залишається не вирішеним.

Способом захисту є конкретні заходи, які надають можливість особі, чії права порушені, відновити їх шляхом поновлення особистих, організаційних та майнових прав. Відповідно до ч.2 ст.20 ГК України права та законні інтереси суб'єктів господарювання захищаються шляхом:

- визнання наявності або відсутності прав;
- визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом;
- відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання;
- припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення;
- присудження до виконання обов'язку в натурі;
- відшкодування збитків;
- застосування штрафних санкцій;
- застосування оперативно-господарських санкцій;
- застосування адміністративно-господарських санкцій;
- установлення, зміни і припинення господарських правовідносин;
- іншими способами, передбаченими законом.

Отже, порівняльний аналіз норм ст.16 ЦК України, що встановлюють способи захисту цивільних прав та інтересів, і ст. 20 ГК України, що визначають шляхи (способи) захисту прав суб'єктів господарювання, свідчить про те, що: а) обидва кодекси містять невичерпний перелік способів захисту порушених прав та інтересів; б) встановлені обома кодексами способи захисту прав та інтересів відрізняються за обсягом, за змістом і за назвами [52, с.15].

Варто відзначити, що згідно з ч.5 ст.55 Конституції України у кожного є право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права та свободи від порушень та протиправних посягань. Відповідно, кожна особа має право вільно обирати не заборонений законом засіб захисту прав і свобод. Проаналізуємо форми захисту, які використовують суб'єкти господарювання для захисту своїх прав та охоронюваних законом інтересів.

Нотаріальний захист суб'єктів господарювання, в тому числі і промислових підприємств, полягає у тому, що окремі угоди потребують додаткових гарантій щодо захисту прав. Таких гарантій досягають шляхом нотаріального посвідчення набуття або передачі прав власності. Вчинення нотаріальних дій покладається на нотаріусів відповідно до Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. [53]. Треба визнати, що повноваження нотаріуса поширюються винятково на встановлення безспірних фактів, у наявності яких можна переконатися безпосередньо, на підставі відповідних закону документів. Тобто нотаріат лише встановлює юридичні факти на основі наданих письмових документів. Основним засобом захисту прав нотаріальним органом є вчинення виконавчого напису на борговому документі. Крім того, захист прав нотаріатом не має остаточного характеру, дії та акти нотаріусів можуть бути оскаржені у суді. Суб'єкти господарювання не часто застосовують нотаріальну форму як захист своїх прав та охоронюваних законом інтересів. Це пов'язано з тим, що в Україні відсутній нормативний документ, який би детально регламентував механізм та процесуальну процедуру здійснення нотаріальних дій щодо захисту суб'єктів господарювання [50, с.20].

Суб'єкти господарської діяльності, зокрема, промислові підприємства, мають право звертатися до уповноважених органів, які наділені правом вирішити спір шляхом винесення обов'язкового для сторін рішення. Юрисдикційна система включає в себе сукупність органів (як державних, так і приватних), які вправі приймати юридично значимі акти, метою яких є вирішення правового конфлікту та усунення правової невизначеності у взаємовідносинах між суб'єктами права. Акти, що приймаються юрисдикційними органами, мають публічну значимість, оскільки спираються на публічні механізми, які забезпечують їх виконання [51, с.362]. Так, суб'єкти господарювання з метою відновлення порушених прав мають право звернутися до органів державної влади (Антимонопольного комітету України, державних адміністрацій, державних служб) та органів місцевого самоврядування. Однак, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи не можуть приймати рішення, які скасовують судові рішення або зупиняють їх виконання (ч.7 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [54].

Складність господарських відносин та їхня динамічність в умовах удосконалення законодавства в контексті євроінтеграційних вимог спричинили значне збільшення спорів суб'єктів господарювання, звернень до суду за захистом порушених прав та охоронюваних законом інтересів. Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 р. кожному гарантується

захист його прав, свобод та інтересів у розумні строки незалежним, безстороннім і справедливим судом, утвореним законом. Судове рішення, яким закінчується розгляд справи в суді, ухвалюється іменем України. Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Судустрій будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Суди спеціалізуються на розгляді цивільних, кримінальних, господарських, адміністративних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [54].

ГПК України визначає юрисдикцію та повноваження господарських судів, встановлює порядок здійснення судочинства у господарських судах, завданням якого є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності, та розгляд інших справ, віднесених до юрисдикції господарського суду, з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав і законних інтересів фізичних та юридичних осіб, держави. Право на звернення до господарського суду в установленому ГПК України порядку гарантується. Ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи у господарському суді, до юрисдикції якого вона віднесена законом. Відмова від права на звернення до господарського суду є недійсною.

Відповідно до ч.1 ст.20 ГПК України господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, щодо прав інтелектуальної власності, які розглядає Вищий суд з питань інтелектуальної власності), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема [17]:

1) справи у спорах, що виникають при укладанні, зміні, розірванні і виконанні правочинів у господарській діяльності, крім правочинів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, а також у спорах щодо правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці;

2) справи у спорах щодо приватизації майна, крім спорів про приватизацію державного житлового фонду;

3) справи у спорах, що виникають з корпоративних відносин, в тому числі у спорах між учасниками (засновниками, акціонерами, членами) юридичної особи або між юридичною особою та її учасником (засновником, акціонером, членом), у тому числі учасником, який вибув, пов'язані зі створенням, діяльністю, управлінням або припиненням діяльності такої юридичної особи, крім трудових спорів;

4) справи у спорах, що виникають з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах;

5) справи у спорах щодо цінних паперів, в тому числі пов'язані з правами на цінні папери та правами, що виникають з них, емісією, розміщенням, обігом та погашенням цінних паперів, обліком прав на цінні папери, зобов'язаннями за цінними паперами, крім боргових цінних паперів, власником яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та векселів, що використовуються у податкових та митних правовідносинах;

6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю), реєстрації або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору, визнання недійсними актів, що порушують такі права, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем, та спорів щодо вилучення майна для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності, а також справи у спорах щодо майна, що є предметом забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці;

7) справи у спорах, що виникають з відносин, пов'язаних із захистом економічної конкуренції, обмеженням монополізму в господарській діяльності, захистом від недобросовісної конкуренції, в тому числі у спорах, пов'язаних з оскарженням рішень Антимонопольного комітету України, а також справи за заявами органів Антимонопольного комітету України з питань, віднесених законом до їх компетенції, крім спорів, які віднесені до юрисдикції Вищого суду з питань інтелектуальної власності;

8) справи про банкрутство та справи у спорах з майновими вимогами до боржника, стосовно якого відкрито провадження у справі про банкрутство, у тому числі справи у спорах про визнання недійсними будь-яких правочинів (договорів), укладених боржником; стягнення заробітної плати; поновлення на роботі посадових та службових осіб боржника, за винятком спорів про визначення та сплату (стягнення) грошових зобов'язань (податкового боргу), визначених відповідно до Податкового кодексу України, а також спорів про визнання недійсними правочинів за позовом контролюючого органу на виконання його повноважень, визначених Податковим кодексом України;

9) справи за заявами про затвердження планів санації боржника до відкриття провадження у справі про банкрутство;

10) справи у спорах щодо оскарження актів (рішень) суб'єктів господарювання та їх органів, посадових та службових осіб у сфері організації та здійснення господарської діяльності, крім актів (рішень) суб'єктів владних повноважень, прийнятих на виконання їхніх владних управлінських функцій, та спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем;

11) справи про оскарження рішень третейських судів та про видачу наказу на примусове виконання рішень третейських судів, утворених відповідно до Закону України «Про третейські суди» від 11.05.2004 р., якщо такі рішення ухвалені у спорах, зазначених у цій статті;

12) справи у спорах між юридичною особою та її посадовою особою (у тому числі посадовою особою, повноваження якої припинені) про відшкодування

збитків, заподіяних юридичній особі діями (бездіяльністю) такої посадової особи, за позовом власника (учасника, акціонера) такої юридичної особи, поданим в її інтересах;

13) вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами;

14) справи у спорах про захист ділової репутації, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем або самозайнятою особою;

15) інші справи у спорах між суб'єктами господарювання;

16) справи за заявами про видачу судового наказу, якщо заявником та боржником є юридична особа або фізична особа - підприємець;

17) справи, що виникають при укладанні, зміні, розірванні та виконанні договорів, укладених у рамках державно-приватного партнерства, у тому числі концесійних договорів, крім спорів, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.

Судові рішення, що набрали законної сили, є обов'язковими до виконання всіма органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх посадовими та службовими особами, фізичними і юридичними особами та їх об'єднаннями на всій території України. Невиконання судового рішення є підставою для відповідальності, встановленої законом [17].

Згідно чинного законодавства захист прав суб'єктів господарювання може здійснюватися, крім господарських, також і адміністративними судами. Завданням адміністративного судочинства, визначає Кодекс адміністративного судочинства України (далі – КАС України), є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень. Публічно-правовий спір – це спір, у якому: хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, в тому числі на виконання делегованих повноважень, і спір виник у зв'язку із виконанням або невиконанням такою стороною зазначених функцій; або хоча б одна сторона надає адміністративні послуги на підставі законодавства, яке уповноважує або зобов'язує надавати такі послуги виключно суб'єкта владних повноважень, і спір виник у зв'язку із наданням або ненаданням такою стороною зазначених послуг. Суб'єктом владних повноважень є орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа, інший суб'єкт при здійсненні ними публічно-владних управлінських функцій на підставі законодавства, в тому числі на виконання делегованих повноважень, або наданні адміністративних послуг. Кожна особа має право в порядку, встановленому КАС України, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист [55].

ГПК України передбачає, що спір, який відноситься до юрисдикції господарського суду, може бути переданий сторонами на вирішення третейського суду або міжнародного комерційного арбітражу, крім випадків, передбачених законом (ч.1 ст. 22). Відповідно до Закону України «Про третейські суди» від 11.05.2004 р. до третейського суду за угодою сторін може бути переданий будь-який спір, що виникає з цивільних та господарських правовідносин за наявності між сторонами третейської угоди, яка відповідає вимогам цього Закону, крім випадків, передбачених законом. Третейський суд, згідно вказаного Закону – це недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин (ст. 2). Передусім слід підкреслити, що за своєю природою третейський суд (арбітраж) є альтернативним способом захисту прав. Як відзначав І. Є. Енгельман, третейський суд за самою назвою є судом третьої особи, обраної сторонами для вирішення спору. Його влада ґрунтується не на загальному законі, а на договірних засадах, на волі приватних осіб, які, вільно та самостійно розпоряджаючись власними цивільними правовими відносинами, мають повне право передати вирішення спорів, що виникли, обраним ними за взаємною згодою суддям, визначаючи при цьому і ті норми, на яких спір має бути вирішено, та навіть той порядок, за яким має здійснюватися судочинство [56, с.71]. Разом з тим, необхідно зазначити, що третейські суди не віднесені до системи судів загальної юрисдикції, вони приймають рішення тільки від свого імені, а самі ці рішення, ухвалені в межах чинного законодавства, є обов'язковими лише для сторін спорів. Забезпечення примусового виконання рішень третейських судів перебуває за межами третейського розгляду та є завданням компетентних судів і державної виконавчої служби. В Рішенні Конституційного суду України від 10.01.2008 р., № 1-рп/2008 у справі № 1-3/20083 відзначається, що з аналізу положень Закону України «Про третейські суди» випливає, що третейські суди є недержавними незалежними органами захисту майнових і немайнових прав та охоронюваних законом інтересів фізичних та/або юридичних осіб у сфері цивільних і господарських правовідносин [57].

Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. в преамбулі визначає, що виходить з визнання корисності арбітражу (третейського суду) як методу, що широко застосовується для вирішення спорів, які виникають у сфері міжнародної торгівлі, і необхідності комплексного врегулювання міжнародного комерційного арбітражу в законодавчому порядку; враховує положення про такий арбітраж, які є в міжнародних договорах України, а також в типовому законі, прийнятому в 1985 році Комісією ООН з права міжнародної торгівлі і схваленому Генеральною Асамблеєю ООН для можливого використання державами у своєму законодавстві. Міжнародний комерційний арбітражний суд є постійно діючою арбітражною установою (третейський суд), зокрема Міжнародним комерційним арбітражним судом або Морською арбітражною комісією при Торгово-промисловій палаті України, який здійснює

свою діяльність відповідно до Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24.02.1994 р. [58]. Міжнародний комерційний арбітраж вирішує спори, які виникають між суб'єктами міжнародного приватного права (наявність іноземного суб'єкта є обов'язковою) у сфері міжнародного комерційного обороту.

Варто погодитися з Л. Винокуровою в тому, що незважаючи на наявні деякі спільні риси з розглядом справ у державних судах, процедура арбітражного розгляду має свою власну специфіку. Однією з найбільш привабливих рис арбітражного розгляду є неформальність, відсутність жорстких процесуальних вимог та можливість сторін самим встановлювати правила процедури. Саме такий підхід до регулювання процедури проведення арбітражу ґрунтується на прагненні підприємців вирішити справу оперативно і максимально спрощено, але абсолютно об'єктивно, що дозволяє розглядати арбітраж як швидкий та якісний спосіб вирішення зовнішньоекономічних спорів [59, с.29]. Отже, міжнародний комерційний арбітраж є альтернативним дієвим способом вирішення міжнародних спорів.

Особливою формою захисту прав, яка почала використовуватися у господарських відносинах, є медіація. Медіація (від лат. *mediare* – бути посередником, англ. *mediation* – посередництво, клопотання) у праві – це метод вирішення спорів із залученням посередника (медіатора), який допомагає проаналізувати конфліктну ситуацію так, щоб зацікавлені сторони самостійно змогли обрати варіант рішення, який задовольняв би інтереси та потреби всіх учасників конфлікту. На відміну від формального судового процесу, під час медіації сторони доходять згоди самостійно. Наразі, медіація знайшла застосування в Україні, але не набула широкого поширення. Хоча, в країнах Європи 80% спорів, що перебувають у провадженні суду і передаються на медіацію, вирішуються без судового розгляду [60].

Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 рр., затверджена Указом Президента України від 20.05.2015 р. №276, передбачає розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів, зокрема, шляхом практичного впровадження інституту медіації та посередництва (п. 5.4) [61]. На виконання Указу Президента України Верховна Рада України в листопаді 2016 р. прийняла за основу проект Закону України про медіацію (реєстр. №3665), однак в лютому 2019 р. на пленарному засіданні парламенту України було відхилено винесений на друге читання законопроект. Медіацію визначають як добровільний і конфіденційний процес, в якому нейтральна третя сторона (медіатор) допомагає сторонам, які конфліктують, досягти взаємоприйнятної угоди, як метод, за яким сторони управляють і володіють як самим процесом, так і результатом – угодою, тобто нічого не вирішується без згоди сторін. Основні принципи медіації: добровільність участі; свобода виходу з процесу медіації для всіх учасників; конфіденційність зустрічі та обмеження доступу до інформації; нейтральність, безсторонність та незалежність медіатора. Відтак, прийняття закону про медіацію покращить доступу до правосуддя, справедливості, сприятиме зменшенню

соціальної напруги, підвищенню інвестиційної привабливості України, скороченню навантаження на суди, тобто, допоможе скоротити строки розгляду справ та відсоток оскаржуваних рішень, зменшити судові витрати, поліпшити якість судових рішень та досягти примирення між сторонами.

Таким чином, захист прав та законних інтересів суб'єктів господарювання, зокрема промислових підприємств, регламентується великою кількістю матеріальних та процесуальних норм права.

В контексті розвитку інституту захисту прав суб'єктів господарської діяльності в Україні не менш цікавим є питання відповідальності за правопорушення у сфері господарювання. Відповідно до ч.1 ст.216 ГК України учасники господарських відносин за правопорушення у сфері господарювання несуть господарсько-правову відповідальність шляхом застосування до правопорушників господарських санкцій на підставах і в порядку, передбачених ГК України, іншими законами та договором.

Господарсько-правова відповідальність – це майново-організаційні за змістом і юридичні за формою заходи впливу на економічні інтереси учасників господарських правовідносин у випадку вчинення ними господарського правопорушення у сфері господарювання [62, с.448].

Особливості відповідальності у господарських правовідносинах полягають у наступному:

- сфера застосування відповідальності – господарські правові відносини (господарсько-майнові або господарсько-організаційні, публічні тощо);
- є реакцією на протиправну поведінку суб'єкта господарювання, яка може виражатися у конкретному факті (недостача поставленої продукції) або в порушенні закону (діяльність з порушенням ліцензійних умов);
- полягає у зменшенні благ суб'єкта господарювання (санкції за правопорушення спрямовані на його майно);
- передбачається в законі або договорі [63, с.485-486];
- забезпечується державним примусом (порядок застосування – судовий або претензійно-позовний (ст. 222-223 ГК України); безпосередньо кредитором в оперативному порядку (ст. 235-237 ГК України), спеціально-уповноваженими органами (ст. 238 ГК України). Державний примус проявляється по-різному: явно (винесення господарським судом рішення про стягнення з порушника договірних зобов'язань неустойки) або приховано (відмова кредитора прийняти та оплатити продукцію неналежного асортименту);
- застосовується як за принципом вини (відшкодування збитків, сплата неустойки), так і безвідносно від її наявності (конфіскація, господарсько-адміністративний штраф, оперативно-господарські санкції, планово-госпрозрахункові санкції, господарсько-організаційні санкції);
- можливість перевищення розміру відповідальності у порівнянні з розміром заподіяної шкоди або збитків (наприклад, застосування штрафної неустойки, повернення завдатку тощо) [62, с.448-449].

ГК України акцентує увагу на тому, що застосування господарських санкцій повинно гарантувати захист прав і законних інтересів громадян, організацій та держави, в тому числі відшкодування збитків учасникам господарських відносин, завданих внаслідок правопорушення, та забезпечувати правопорядок у сфері господарювання (ч. 2 ст. 216). У функціональному відношенні, зазначає В. Щербина, господарсько-правова відповідальність покликана стимулювати належне виконання учасниками господарських відносин господарських зобов'язань. Її головною метою є забезпечення правопорядку у сфері економіки (в господарських відносинах) [64, с.318].

Реалізації цієї мети покликані сприяти принципи, на яких базується господарсько-правова відповідальність, згідно з якими:

– потерпіла сторона має право на відшкодування збитків незалежно від того, чи є застереження про це в договорі; передбачена законом відповідальність виробника (продавця) за недоброякісність продукції застосовується також незалежно від того, чи є застереження про це в договорі;

– сплата штрафних санкцій за порушення зобов'язання, а також відшкодування збитків не звільняють правопорушника без згоди другої сторони від виконання прийнятих зобов'язань у натурі;

– у господарському договорі неприпустимі застереження щодо виключення або обмеження відповідальності виробника (продавця) продукції (ч. 3 ст. 216 ГК України).

Деякі правники вважають, що крім зазначених принципів, діє принцип презумпції вини, тобто «відсутність вини доводиться особою, яка порушила зобов'язання» (ч. 2 ст. 614 ЦК України). Так, відповідно до ч. 2 ст. 218 ГК України, учасник господарських відносин відповідає за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання чи порушення правил здійснення господарської діяльності, якщо не доведе, що ним вжито усіх залежних від нього заходів для недопущення господарського правопорушення. У разі, якщо інше не передбачено законом або договором, суб'єкт господарювання за порушення господарського зобов'язання несе господарсько-правову відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання зобов'язання виявилось неможливим внаслідок дії непереборної сили, тобто надзвичайних і невідворотних обставин за даних умов здійснення господарської діяльності. Не вважаються такими обставинами, зокрема, порушення зобов'язань контрагентами правопорушника, відсутність на ринку потрібних для виконання зобов'язання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів [62, с.451].

Правовим засобом відповідальності у сфері господарювання є господарські санкції, тобто заходи впливу на правопорушника у сфері господарювання, в результаті застосування яких для нього настають несприятливі економічні та/або правові наслідки. У сфері господарювання застосовуються такі види господарських санкцій: відшкодування збитків; штрафні санкції; оперативно-господарські санкції, а також до суб'єктів господарювання за порушення ними правил здійснення господарської діяльності застосовуються адміністративно-господарські санкції.

Господарські санкції застосовуються у встановленому законом порядку за ініціативою учасників господарських відносин, а адміністративно-господарські санкції –уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування.

Підставою господарської відповідальності є господарське правопорушення, тобто протиправне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом господарювання в процесі здійснення господарської діяльності, і за вчинення якого передбачена господарська відповідальність.

При реалізації в судовому порядку відповідальності за правопорушення у сфері господарювання застосовуються загальний та скорочені строки позовної давності, передбачені ЦК України, якщо інші строки не встановлено ГК України. Згідно ст. 256 ЦК України позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу. Загальна позовна давність встановлюється тривалістю у три роки (ст. 257 ЦК України), а для окремих видів вимог законом може встановлюватися спеціальна позовна давність: скорочена або більш тривала порівняно із загальною позовною давністю. Так, позовна давність в один рік застосовується, зокрема, до вимог: про стягнення неустойки (штрафу, пені); у зв'язку з недоліками проданого товару; у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти; про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства тощо. Позовна давність у чотири роки застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави (ст. 258 ЦК України).

Строки застосування адміністративно-господарських санкцій до суб'єктів господарювання встановлюються ГК України, відповідно до якого такі санкції можуть бути застосовані до суб'єкта господарювання протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше як через один рік з дня порушення цим суб'єктом встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності, крім випадків, передбачених законом. Ці положення не поширюється на штрафні санкції, розмір і порядок стягнення яких визначені Податковим кодексом України [65], Законами України «Про валюту і валютні операції» від 21.06.2018 р. [66] та «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р. [67] та іншими законами, контроль за дотриманням яких покладено на податкові та митні органи (ст. 250 ГК).

Процес відшкодування збитків різнобічно врегульовано законом. Учасник господарських відносин, який порушив господарське зобов'язання або установлені вимоги щодо здійснення господарської діяльності, повинен відшкодувати завдані цим збитки суб'єкту, права або законні інтереси якого порушено. Під збитками розуміються витрати, зроблені управненою стороною, втрата або пошкодження її майна, а також не одержані нею доходи, які управнена сторона одержала б у разі належного виконання зобов'язання або додержання правил здійснення господарської діяльності другою стороною. До складу збитків, що підлягають відшкодуванню особою, яка допустила господарське правопорушення, включаються:

– вартість втраченого, пошкодженого або знищеного майна, визначена

відповідно до вимог законодавства;

– додаткові витрати (штрафні санкції, сплачені іншим суб'єктам, вартість додаткових робіт, додатково витрачених матеріалів тощо), понесені стороною, яка зазнала збитків внаслідок порушення зобов'язання другою стороною;

– неодержаний прибуток (втрачена вигода), на який сторона, яка зазнала збитків, мала право розраховувати у разі належного виконання зобов'язання другою стороною;

– матеріальна компенсація моральної шкоди у випадках, передбачених законом (ч.1 ст. 225 ГК України).

При визначенні розміру збитків, якщо інше не передбачено законом або договором, враховуються ціни, що існували за місцем виконання зобов'язання на день задоволення боржником у добровільному порядку вимоги сторони, яка зазнала збитків, а у разі якщо вимогу не задоволено у добровільному порядку, – на день подання до суду відповідного позову про стягнення збитків. Виходячи з конкретних обставин, суд може задовольнити вимогу про відшкодування збитків, беручи до уваги ціни на день винесення рішення суду.

Відповідно до ст. 226 ГК України учасник господарських відносин, який вчинив господарське правопорушення, зобов'язаний вжити необхідних заходів щодо запобігання збиткам у господарській сфері інших учасників господарських відносин або щодо зменшення їх розміру, а у разі якщо збитків завдано іншим суб'єктам, – зобов'язаний відшкодувати на вимогу цих суб'єктів збитки у добровільному порядку в повному обсязі, якщо законом або договором сторін не передбачено відшкодування збитків в іншому обсязі. Сторона, яка порушила своє зобов'язання або напевно знає, що порушить його при настанні строку виконання, повинна невідкладно повідомити про це другу сторону. У протилежному випадку ця сторона позбавляється права посилаючись на невжиття другою стороною заходів щодо запобігання збиткам та вимагати відповідного зменшення розміру збитків. Сторона господарського зобов'язання позбавляється права на відшкодування збитків у разі, якщо вона була своєчасно попереджена другою стороною про можливе невиконання нею зобов'язання і могла запобігти виникненню збитків своїми діями, але не зробила цього, крім випадків, якщо законом або договором не передбачено інше.

Не підлягають відшкодуванню збитки, завдані правомірною відмовою зобов'язаної сторони від подальшого виконання зобов'язання. У разі невиконання зобов'язання про передачу їй індивідуально визначеної речі (речей, визначених родовими ознаками) управнена сторона має право вимагати відібрання цієї речі (речей) у зобов'язаної сторони або вимагати відшкодування останньою збитків. У разі невиконання зобов'язання виконати певну роботу (надати послугу) управнена сторона має право виконати цю роботу самостійно або доручити її виконання (надання послуги) третім особам, якщо інше не передбачено законом або зобов'язанням, та вимагати відшкодування збитків, завданих невиконанням зобов'язання. Відшкодування збитків, завданих неналежним виконанням зобов'язання, не звільняє зобов'язану сторону від виконання зобов'язання в

натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання.

ГК України штрафними санкціями визнає господарські санкції у вигляді грошової суми (неустойка, штраф, пеня), яку учасник господарських відносин зобов'язаний сплатити у разі порушення ним правил здійснення господарської діяльності, невиконання або неналежного виконання господарського зобов'язання. Суб'єктами права застосування штрафних санкцій є учасники відносин у сфері господарювання, а саме – суб'єкти господарювання, споживачі, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, наділені господарською компетенцією, а також громадяни, громадські та інші організації, які виступають засновниками суб'єктів господарювання чи здійснюють щодо них організаційно-господарські повноваження на основі відносин власності.

Законом щодо окремих видів зобов'язань може бути визначений розмір штрафних санкцій, зміна якого за погодженням сторін не допускається. У разі якщо порушено господарське зобов'язання, в якому хоча б одна сторона є суб'єктом господарювання, що належить до державного сектора економіки, або порушення пов'язане з виконанням державного контракту, або виконання зобов'язання фінансується за рахунок Державного бюджету України чи за рахунок державного кредиту, штрафні санкції застосовуються, якщо інше не передбачено законом чи договором, у таких розмірах: за порушення умов зобов'язання щодо якості (комплектності) товарів (робіт, послуг) стягується штраф у розмірі двадцяти відсотків вартості неякісних (некомплектних) товарів (робіт, послуг); за порушення строків виконання зобов'язання стягується пеня у розмірі 0,1 відсотка вартості товарів (робіт, послуг), з яких допущено прострочення виконання за кожний день прострочення, а за прострочення понад тридцять днів додатково стягується штраф у розмірі семи відсотків вказаної вартості.

У разі якщо розмір штрафних санкцій законом не визначено, санкції застосовуються в розмірі, передбаченому договором. При цьому розмір санкцій може бути встановлено договором у відсотковому відношенні до суми невиконаної частини зобов'язання або у певній, визначеній грошовій сумі, або у відсотковому відношенні до суми зобов'язання незалежно від ступеня його виконання, або у кратному розмірі до вартості товарів (робіт, послуг). У разі недосягнення згоди між сторонами щодо встановлення та розміру штрафних санкцій за порушення зобов'язання спір може бути вирішений в судовому порядку за заявою заінтересованої сторони відповідно до вимог ГК України. Штрафні санкції за порушення грошових зобов'язань встановлюються у відсотках, розмір яких визначається обліковою ставкою Національного банку України, за увесь час користування чужими коштами, якщо інший розмір відсотків не передбачено законом або договором.

Якщо за невиконання або неналежне виконання зобов'язання встановлено штрафні санкції, то збитки відшкодовуються в частині, не покритій цими санкціями. Законом або договором можуть бути передбачені випадки, коли:

допускається стягнення тільки штрафних санкцій; збитки можуть бути стягнуті у повній сумі понад штрафні санкції; за вибором кредитора можуть бути стягнуті або збитки, або штрафні санкції. Вимогу щодо сплати штрафних санкцій за господарське правопорушення може заявити учасник господарських відносин, права чи законні інтереси якого порушено, а у випадках, передбачених законом, – уповноважений орган, наділений господарською компетенцією. Нарахування штрафних санкцій за прострочення виконання зобов'язання, якщо інше не встановлено законом або договором, припиняється через шість місяців від дня, коли зобов'язання мало бути виконано.

У разі якщо належні до сплати штрафні санкції надмірно великі порівняно із збитками кредитора, суд має право зменшити розмір санкцій. При цьому повинно бути взято до уваги: ступінь виконання зобов'язання боржником; майновий стан сторін, які беруть участь у зобов'язанні; не лише майнові, але й інші інтереси сторін, що заслуговують на увагу. Якщо порушення зобов'язання не завдало збитків іншим учасникам господарських відносин, суд може з урахуванням інтересів боржника зменшити розмір належних до сплати штрафних санкцій. Сплата штрафних санкцій за невиконання або неналежне виконання господарського зобов'язання не звільняє боржника від виконання зобов'язання в натурі, крім випадків, коли інше передбачено законом або договором, або управнена сторона відмовилася від прийняття виконання зобов'язання (ст. 234 ГК України).

Як було зазначено, у сфері господарювання можуть бути застосовані оперативно-господарські санкції – заходи оперативного впливу на правопорушника з метою припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що використовуються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. До суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання, можуть бути застосовані лише ті оперативно-господарські санкції, застосування яких передбачено договором, незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання. ГК України надає перелік оперативно-господарських санкцій (відмова від оплати за зобов'язанням, яке виконано неналежним чином або достроково виконано боржником без згоди другої сторони; одностороння відмова від виконання свого зобов'язання управненою стороною, із звільненням її від відповідальності за це – у разі порушення зобов'язання другою стороною; припинення видачі банківських позичок тощо), однак цей перелік не є вичерпним. Сторони можуть передбачити у договорі також інші оперативно-господарські санкції.

Підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною. Оперативно-господарські санкції застосовуються стороною, яка потерпіла від правопорушення, у позасудовому порядку та без попереднього пред'явлення претензії порушнику зобов'язання. Порядок застосування сторонами таких санкцій визначається договором. У разі незгоди з застосуванням оперативно-господарської санкції заінтересована сторона може звернутися до суду з заявою

про скасування такої санкції та відшкодування збитків, завданих її застосуванням. Оперативно-господарські санкції можуть застосовуватися одночасно з відшкодуванням збитків та стягненням штрафних санкцій (ст.237 ГК України).

За порушення встановлених законодавчими актами правил здійснення господарської діяльності до суб'єктів господарювання можуть бути застосовані уповноваженими органами державної влади або органами місцевого самоврядування адміністративно-господарські санкції, тобто заходи організаційно-правового або майнового характеру, спрямовані на припинення правопорушення суб'єкта господарювання та ліквідацію його наслідків. Види адміністративно-господарських санкцій, умови та порядок їх застосування визначаються ГК України, іншими законодавчими актами. Слід звернути увагу на те, що адміністративно-господарські санкції можуть бути встановлені виключно законами.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування відповідно до своїх повноважень та у порядку, встановленому законом, можуть застосовувати до суб'єктів господарювання такі адміністративно-господарські санкції (ст. 239 ГК України):

- вилучення прибутку (доходу) (прибуток (доход), одержаний суб'єктом господарювання внаслідок порушення встановлених законодавством правил здійснення господарської діяльності, а також суми прихованого (заниженого) прибутку (доходу) чи суми податку, несплаченого за прихований об'єкт оподаткування, підлягають вилученню в доход відповідного бюджету в порядку, встановленому законом. Крім того, з суб'єкта господарювання стягується у випадках і порядку, передбачених законом, штраф, але не більш як у двократному розмірі вилученої суми, а у разі повторного порушення протягом року після застосування цієї санкції – у трикратному розмірі вилученої суми);

- адміністративно-господарський штраф (грошова сума, що сплачується суб'єктом господарювання до відповідного бюджету у разі порушення ним встановлених правил здійснення господарської діяльності);

- стягнення зборів (обов'язкових платежів) (у разі порушення суб'єктом господарювання встановлених правил обліку або звітності щодо сплати зборів (обов'язкових платежів) або їх несплати чи неповної сплати сума, яку належить сплатити, стягується до відповідного бюджету);

- застосування антидемпінгових заходів (у разі здійснення окремими учасниками господарських відносин зовнішньоекономічної діяльності, пов'язаної з одержанням незаконної переваги на ринку України (здійснення демпінгового імпорту, субсидованого імпорту, а також інших дій, які визначаються законом як недобросовісна конкуренція), що завдало шкоди економіці України або спричинило загрозу виникнення такої шкоди);

- припинення експортно-імпортних операцій (у випадках недобросовісної конкуренції, розміщення валютних цінностей з порушенням встановленого законодавством порядку на рахунках та вкладах за межами України, а також в інших випадках, якщо дії учасників зовнішньоекономічної діяльності завдають

шкоди економіці України);

- застосування індивідуального режиму ліцензування (відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 01.06.2000 р.);

- зупинення дії ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання певних видів господарської діяльності;

- анулювання ліцензії (патенту) на здійснення суб'єктом господарювання окремих видів господарської діяльності;

- обмеження або зупинення діяльності суб'єкта господарювання (у випадках здійснення будь-якої господарської діяльності, що загрожує життю і здоров'ю людей або становить підвищену небезпеку для довкілля);

- ліквідація суб'єкта господарювання (у випадках, встановлених законом);

- інші адміністративно-господарські санкції, встановлені ГК України та іншими законами.

Чинне законодавство України гарантує непорушність прав суб'єктів господарської діяльності у разі неправомірного застосування до них адміністративно-господарських санкцій. Так, суб'єкт господарювання має право оскаржити до суду рішення будь-якого органу державної влади або органу місцевого самоврядування щодо застосування до нього адміністративно-господарських санкцій, а у разі прийняття вказаними органами влади акта, що не відповідає законодавству, і порушує права чи законні інтереси суб'єкта господарювання, останній має право звернутися до суду із заявою про визнання такого акта недійсним відповідно до ст. 20 ГК України. Крім того, збитки, завдані суб'єкту господарювання у зв'язку з неправомірним застосуванням до нього адміністративно-господарських санкцій, підлягають відшкодуванню в порядку, встановленому ГК України та іншими законами.

В разі вчинення неправомірних діянь суб'єктами господарської діяльності, крім застосування санкцій, передбачених ГК України, до них можуть бути застосовані адміністративні стягнення за адміністративні правопорушення (проступки) та кримінальні покарання за злочини у сфері господарської діяльності.

Сутність адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності полягає в застосуванні до учасників правовідносин у сфері господарювання суб'єктами владних повноважень адміністративних стягнень, передбачених законом, у разі вчинення ними правопорушень і настанні для осіб, що їх вчинили, несприятливих наслідків особистого та/або майнового характеру. Аналіз ознак адміністративних проступків надає можливість охарактеризувати ознаки адміністративних проступків у сфері господарської діяльності в Україні [68]. По-перше, регулювання відповідальності в разі вчинення проступків у сфері господарювання здійснюється главою 12 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [69] та законами, які регламентують відносини у певних сегментах господарської діяльності. По-друге, у зв'язку з набуттям чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за

правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15.11.2011 р. відбулася декриміналізація діянь у сфері господарювання [70]. Зазначений Закон спричинив значні зміни КУпАП, так багато положень глави 12 кодифікованого закону було доповнено, виключено або змінено. Загалом, глава 12 КУпАП є пересиченою складами адміністративних правопорушень. Вихід із ситуації, справді, полягає в систематизації деліктних норм права залежно від суб'єкта порушення та узагальненні норм права залежно від сфери порушення. Певна річ, назва глави 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності» КУпАП є громіздкою й об'єктивно застарілою та фактично містить перелік видів діяльності, які на сьогоднішній день згідно з ч.1 ст.3 ГК України складають зміст господарської діяльності. За таких умов уявляється можливим в перспективі під час кодифікації адміністративно-деліктного законодавства в окремій главі систематизувати адміністративні проступки у сфері господарської діяльності. По-третє, адміністративні проступки у сфері господарювання знаходять свій прояв у винних протиправних суспільно шкідливих діяннях суб'єктів господарювання, якими згідно з ч.3 ст.55 ГК України є фізичні особи-підприємці та юридичні особи. По-четверте, адміністративні проступки у сфері господарювання є караними діяннями, бо в разі їх вчинення КУпАП передбачає накладення відповідних адміністративних стягнень, а саме: попередження, штраф від одного до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян і конфіскацію предметів торгівлі та виручки, одержаної від продажу предметів торгівлі.

Прикладом адміністративних правопорушень у сфері господарської діяльності, за які у відповідності до КУпАП можуть бути накладені адміністративні стягнення, є: ст. 163-7 Діяльність на фондовому ринку без ліцензії, ст.164 Порушення порядку провадження господарської діяльності, ст.164-3 Недобросовісна конкуренція, ст. 164-14 Порушення законодавства про закупівлі та ін.

Чинне законодавство передбачає також кримінальну відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності. Застосування кримінально-правових норм регламентується розділом VII Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК України) «Злочини у сфері господарської діяльності» [71] та Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) [72]. Передбачені в КК України діяння є найбільш небезпечними посяганнями на відносини у сфері господарської діяльності (порушення порядку введення в обіг продукції на ринок України; порядку зайняття господарською діяльністю; у сфері банкрутства та приватизації тощо), що і обумовлює встановлення кримінальної відповідальності в разі їх вчинення.

Як було зазначено, набуття чинності Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності» від 15 листопада 2011 р. призвело до зменшення кількості складів злочинів у сфері господарювання, застосування штрафу як покарання на основі рішення суду замість позбавлення

волі відповідно до ст. 12 КК України. Зазначені зміни сприяли збільшенню розміру штрафу, тобто грошового стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині КК України. Розмір штрафу визначається судом залежно від тяжкості вчиненого злочину та з урахуванням майнового стану винного в межах від тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, якщо статтями Особливої частини КК України не передбачено вищого розміру штрафу. Штраф як додаткове покарання може бути призначений лише тоді, коли його спеціально передбачено в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України. З урахуванням майнового стану особи суд може призначити штраф із розстрочкою виплати певними частинами строком до одного року.

За злочини у сфері господарської діяльності КК України передбачає такі види покарань: штраф; арешт; обмеження волі; позбавлення волі; конфіскація продукції, знарядь злочину, матеріалів та конфіскація майна, з вилученням та знищенням незаконно виробленої або придбаної продукції, обладнання для її виготовлення; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Однак складність та багатогранність суспільних відносин, які охороняють вказані норми, бланкетний характер більшості диспозицій статей розділу VII Особливої частини КК України, нестабільність та суперечливість законодавства в сфері господарювання спричиняють певні труднощі в практиці застосування кримінально-правових норм [73, с.5]. Таким чином, проблеми вдосконалення Особливої частини КК України та класифікації злочинів у сфері господарської діяльності й надалі зберігатимуть свою актуальність.

Література

1. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 18, 19–20, 21–22. Ст. 144.
2. Кахович О.О. Юридична служба як суб'єкт організації правової роботи. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2013. Серія ПРАВО. Випуск 22. Частина II. Том 2. с.32 – 35.
3. Пашков В. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях як навчальна дисципліна та складова господарсько-правової освіти. *Вісник академії правових наук України*. №4. 2010. С. 186-194.
4. Куліш А. Взаємодія юридичної служби суб'єкта господарювання з іншими структурними підрозділами. А.Куліш, В.Горевий. *Підприємництво. Господарство. Право*. 2010. №10. с. 3-6.
5. Катушинська Л.С. Організація юридичної служби в суспільному виробництві: Навчальний посібник. К., 2010. 197 с.

6. Бісік С. Г. Організація юридичної служби на підприємстві. Суми. 2006. с. 7–12.
7. Титаренко В. Юрисконсульт на підприємстві. *Право України*. 2004. № 12. С. 105–108.
8. Волинець Т. В. Основні завдання і напрями роботи юридичної служби в господарських організаціях. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія: Юридична*. 2015. Вип. 1. С. 80-89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvlkau_2015_1_11.
9. Шапуров О.О. Аналіз сучасних тенденцій у металургії: інноваційно-інвестиційний розвиток та конкурентоспроможність на світовому ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2017. Випуск 11. с. 168-173.
10. Воронкова В.Г., Капітаненко Н.П., Нікітенко В.О. Правові засади захисту інтелектуальної власності у цифровому суспільстві. *ScienceRise: Juridical Science*. 2019. №4(10). с.32-37.
11. Про затвердження Загального положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2008 р. № 1040. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008-%D0%BF>.
12. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37-38. ст.2004.
13. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст.141.
14. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. ст.282.
15. Метеленко Н.Г. Формування системи внутрішнього документування в умовах процесної інфраструктури промислового підприємства. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2010. №2. С.92-104.
16. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40-44. Ст.356.
17. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 6. ст.56.
18. Домбровський В. Ф. Організація правової роботи та юридичного обслуговування підприємств. Х., 2005. 396 с.
19. Горевий В., Кононенко О. Участь юридичної служби суб'єктів господарювання в організації та веденні договірної роботи (практичний аспект). *Підприємництво, господарство і право*. 2009. № 10. С.168 – 170.
20. Про порядок ведення претензійної та позовної роботи на підприємстві, в установі, організації: Рекомендації Міністерства юстиції України від 23.01.2007 № 35-14/7. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v14_7323-07.

21. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / Г.Л. Знаменський, В.К. Мамутов, І.Г. Побірченко, В.С. Хахулін, В.С. Щербина та ін. К. : Юрінком Інтер, 2004. 303 с.
22. Савченко О. Досудове врегулювання господарських спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. №6. С. 66-70.
23. Мороз О.С. Промисловість України: характеристика, тенденції та проблеми розвитку. *Менеджмент та підприємництво: тренди розвитку*. Запоріжжя: вид-во Запорізького національного університету, 2019. №1(07). С.43-53. URL: <https://management-journal.org.ua/index.php/journal/article/view/96>
24. Державна кадрова політика в Україні: стан, проблеми та перспективи розвитку : наук. доп. / авт. кол. : Ю. В. Ковбасюк, К. О. Ващенко, Ю. П. Сурмін та ін.; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка, д-ра політ. наук, проф. К. О. Ващенко, д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна (кер. проекту). К.: НАДУ, 2012. 72 с.
25. Wenger O., Krainik O., Sergienko T. Improving the efficiency of management system in manufacturing companies in market economy. *Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки*. 2019. Т. 2. № 42. С. 19-23.
26. Воронкова В.Г. Кадровий менеджмент. К.: ВД «Професіонал». 2004. 192 с.
27. Організація правової роботи на підприємствах, установах, організаціях: Навчальний посібник / Р. П. Бойчук, Д. В. Задихайло, В. М. Пашков. Харків : Видавництво «ФІНІ», 2010. 384 с.
28. Палеха Ю. Кадрове діловодство: навч. посібник (зі зразками сучасних ділових паперів). 5-те вид., доп. К.: Ліра.К. 2009. 475 с.
29. Болотіна Н.Б. Трудове право України: Підручник. 5-те вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 860 с.
30. Про колективні договори і угоди: Закон України від 01.07.1993 р. № 3356-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 36. ст.361 (дата звернення 29.04.2020).
31. Кодекс законів України про працю. Затверджений Законом № 322 – УІІ від 10 грудня 1971 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1971. додаток до № 50. ст. 375.
32. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 р. № 1045-ХІV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. ст.397.
33. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23.12.2010 р. № 2862-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 28. ст.255.
34. Про порядок повідомної реєстрації галузевих (міжгалузевих) і територіальних угод, колективних договорів: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 лютого 2013 р. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2013-%D0%BF#n12>
35. Типові правила внутрішнього трудового розпорядку для робітників і службовців підприємств, установ, організацій: Постановою Державного

- комітету з праці та соціальних питань СРСР і ВЦРПС від 20.07.1984 р. №213. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0213400-84>
36. Трудове право України [текст] підручник / За загальною редакцією М.І. Іншина, В.Л. Костюка, В.П. Мельника. Вид. 2-ге, перероб. і доп. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 472 с.
 37. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06. 2014 р, ратифікована Законом України «Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 16.09. 2014 року № 1678-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 40. Ст. 2021.
 38. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради*. 2014. № 49. ст.2056.
 39. Про порядок повідомлення Державній податковій службі та її територіальним органам про прийняття працівника на роботу: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2015 р. № 413. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/413-2015-%D0%BF#Text>
 40. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 2-3 ст.11.
 41. Національний класифікатор України «Класифікатор професій» ДК 003:2010: затверджений Наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 15 лютого 2019 року №259. URL: https://hrliga.com/index.php?module=norm_base&op=view&id=433
 42. Інструкція про порядок ведення трудових книжок працівників: затверджена Наказом Міністерства праці України, Міністерства юстиції України, Міністерства соціального захисту населення України від 29.07.93 р. № 58. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0110-93#Text>.
 43. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство») від 9 липня 1998 року № 12-рп/98, справа № 17/81-97 № 1-1/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>
 44. Про впорядкування застосування контрактної форми трудового договору: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 березня 1994 р. № 170. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/170-94-%D0%BF#Text>
 45. Господарське законодавство. Мачуський В.В., Постульга В.Є. Навч. посіб. К.: КНЕУ, 2004. 275 с.
 46. Лаврін О. Захист прав суб'єктів господарювання, його форми та способи. *Підприємництво, господарство та право*. 2002. № 11. С. 56-59.

47. Правове регулювання господарської діяльності [Електронний ресурс]: навч. посіб. [В.В. Мачуський, Л.О. Кожура, Ю.В. Сагайдак та ін.]; за заг. ред. доц., к.ю.н. В.В. Мачуського. К., КНЕУ. 2015. 152 с.
48. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 р. № 1701-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. ст.412
49. Беляневич О. Про форми захисту прав суб'єктів господарювання. *Українське комерційне право*. 2007. №8. С.62-69.
50. Ніколенко Л.М. Захист прав та інтересів суб'єктів господарювання в умовах реформування законодавства. *Економіка та право*. 2017. № 2 (47). с.19-24.
51. Рабенко С.Л. Третейське судочинство як альтернативна юрисдикційна форма захисту прав суб'єктів господарювання. *Часопис Київського університету права*. 2012. №2. С.362-366.
52. Щербина В. Проблеми захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання (матеріально-правовий та процесуальний аспекти). *Українське комерційне право*. 2007. №8. С.12-20.
53. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. ст.383.
54. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2016. № 31. ст.545.
55. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36. № 37. ст.446.
56. Кот О. Захист прав суб'єктів підприємництва в третейських судах. *Українське комерційне право*. 2007. №8. С.70-78.
57. Справа за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень абзаців сьомого, одинадцятого статті 2, статті 3, пункту 9 статті 4 та розділу VIII «Третейське самоврядування» Закону України «Про третейські суди» (справа про завдання третейського суду), Рішення Конституційного суду України від 10.01.2008 р., № 1-рп/2008 у справі № 1-3/2008 : п. 4. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-08>
58. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. № 4002-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 25. ст.198.
59. Винокурова Л. Порядок розгляду спорів у міжнародному комерційному арбітражі. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. 3(97). С.28-34.
60. Волковицька Н. Медіація: альтернативний чи ефективний спосіб вирішення спорів? *Юридична газета*. 31 січня 2018 р. URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/mediaciya-alternativniy-chi-efektivniy-sposib-virishennya-sporiv.html>
61. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки: Указ Президента України від 20.05.2015 р. №276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/276/2015#Text>

62. Смолин Г.В. Державне регулювання господарської діяльності: курс лекцій. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 528 с.
63. Вінник О.М. Господарське право. Навчальний посібник. 2-ге видання, змінене та доповнене. К.: Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність». 2009. 1007 с.
64. Щербина В. С. Господарське право: підручник. 6-те вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2013. 640 с.
65. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. ст.112.
66. Про валюту і валютні операції: Закон України від 21.06.2018 р. № 2473-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 30. ст.239.
67. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 5-6. ст.30.
68. Капітаненко Н.П. Адміністративні проступки у сфері господарської діяльності: теоретико-практичний аспект. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2014. № 4. С. 32 –36.
69. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Введений в дію Постановою Верховної Ради Української РСР від 07 грудня 1984 р. *Відомості Верховної Ради Української РСР 1984*. додаток до № 51. Ст.1122.
70. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності: Закон України від 15.11.2011 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 25. Ст.263.
71. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25-26. Ст. 131.
72. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013 № 9-10, № 11-12, № 13 ст.88.
73. Кирилко В. М., Перепелиця О. І. Злочини у сфері господарської діяльності за Кримінальним кодексом України та в судовій практиці: науково-практичний коментар / за заг. ред. В. Я. Тація. Х.: Право, 2010. 784 с.